

פעילות צבאית בחול המועד

הרב דוד גרינפלד,

בוגר בית המדרש הצבאי

א. פתיחה

חול המועד כשמו כולל בתוכו היבטים של חול והיבטים של מועד, וממילא ישנה מורכבות גדולה בבירור אופן ההתנהלות הראוי לימים אלו, ואולי בשל כך נאמר (מועד קטן יב, א) על הלכות המועד שהם הלכות עקורות שקשה מאוד לדמות בהם מילתא למילתא. לעת עתה טרם זכינו להכרה מערכתית בקדושתם של ימי המועד, והבירורים שבהם אנו עוסקים נוגעים בעיקר לרמת החייל או המפקד שנועץ ברבנות הצבאית. עם זאת, מוטלת עלינו החובה לברר את הסוגיות לאמיתה של תורה, ולמצוא את הדרך הראויה לצבא בישראל להתנהל נוכח האתגרים שנכונים לו בימי המועד, וזאת מתוך הבנה שישנה אפשרות מעשית לקבוע נורמות ראויות בנושאים אלו לאחר שיתבררו ויוסברו כראוי, וכן מתוך הבנה שישנו רצון אמיתי וכנה של מפקדים דתיים לנהוג כהלכה, ומוטל עלינו כרבנות צבאית להשתדל להראות בפניהם את האפשרות ליישם זאת.

הצבא מוכרח להתנהל בחול המועד, בין מבחינת צרכי הביטחון השוטף ובין מבחינת הצרכים שנלווים אליו, כאימונים וקורסים ואף מבחינת שאר הצרכים המערכתיים. יתר על כך, אין כל אפשרות מבחינת הצבא לאפשר בטלה ממושכת כל כך, שיש בה משום בזבוז משאבים כלכליים גדול, פגיעה מורלית חמורה, פגיעה בכושר החיילות ובמשמעת הצבאית, וגוררת אחריה תסכול עמוק של החיילים שרחוקים מבני משפחותיהם בימי החג בלא שהם חשים שיש הצדקה אמיתית לכך.

לאור זאת, המערכת נדרשת להיערך ולהתכונן לימי המועד, ולבחור את הפעולות המתאימות לימים אלו. במאמר זה ננסה לבחון את ההתייחסות ההלכתית לאתגרי התכנון שעומדים בפני מערכת גדולה ומורכבת כצה"ל, ולנסות להציע כיווני דרך לתכנון נכון יותר מבחינה הלכתית²²⁹.

נקדים ונאמר כי ישנו פער גדול בין גופי התכנון המערכתיים שעומדים בפני לחץ עצום, שאינו מאפשר כמעט תמרון כל שהוא, וכמעט שאין אפשרות לדון עמם על ימי המועד כימים בעלי אופי ייחודי, לבין הממונים על התכנון היחידתי מרמת המג"ד ומטה שבמקרים רבים יכולים לקבוע את אופי הפעילות וצביון המועד ביחידה שלהם.

ב. האיסור לכוון מלאכתו במועד

אסור לכוון מלאכתו במועד, ואפילו במלאכת דבר האבד, כפי שמבואר במשנה (מועד קטן יב, ב):

229 מאמר זה אינו עוסק בסוגיית המלאכות המותרות והאסורות בחול המועד, ואף לא בפירוט המעשי של ההשלכות שיש לסוגיא זו בצה"ל. תפקידו של מאמר זה הוא להתוות כיווני דרך כלליים לאופיו וצביונו של המועד, ולחשיבה ההלכתית שצריכה לעמוד בבסיס תכנון ימים אלו בצה"ל.

מכניס אדם פירותיו מפני הגנבים, ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד, ובלבד שלא יכוין את מלאכתו במועד וכולן, אם כוונו מלאכתו במועד – יאבדו.

מבואר, שלא רק שאסור לכוון את מלאכתו במועד, אלא אף קנסו שאם יכול היה לעשות את המלאכה קודם לכן ודחאה לימי המועד – אסור לו לעשותה, אף שכתוצאה מכך יגרם לו הפסד כספי²³⁰.

ביסוד האיסור לכוון מלאכתו במועד נראה שאפשר לבאר בשני דרכים:

א. חול המועד אסור בעשיית מלאכה כבשבת, ולא הותר אלא משום צרכים שונים והכרחיים חשובים. לכן כאשר אין הכרח לעשות את המלאכה במועד עצמו, אין היתר לעשותה.

ב. יש לשמור על צביונו של המועד שלא יהיה כיום חול, ולכך יש להשתדל להימנע מעיסוקים שאין חובה לעשותם באותו הזמן.

שני צדדים אלו נרמזו בפרי מגדים (תקלג, משב"ז א).

נראה להוכיח שאיסור זה אינו רק סייג בהיתר מלאכת דבר האבד, אלא איסור עצמי משום צביון המועד, מכך שאף שנחלקו הראשונים²³¹ האם איסורי מלאכה בחוה"מ הם מן התורה או מדרבנן, מפורש בגמרא שמכוון מלאכתו במועד הוא קנס²³². נראה שעיקרון זה עומד בבסיס ההלכות של מכוון מלאכתו במועד, כפי שיתבאר, ולאורו ננסה להתוות דרך להלכות חול המועד בצה"ל.

בשתי הלכות מצאנו שאף על פי שכיוון מלאכתו במועד, לא קנסו אותו, ומותר לו לבצע את המלאכה בחוה"מ: [א] במקום חשש סכנה (שער הציון תקמ, א) [ב] בצורך מצווה (ביאור הלכה תקמה, ג).

את ההיתר משום חשש סכנה, אפשר להסביר מתמת ההכרח שבדבר. אך ההיתר משום צורך מצווה, נראה שנובע מכך שאין בזיון המועד בעשיית צרכי מצווה בו, אף שאין לתכנן אותם מראש לזמן זה.

230 הראשונים נחלקו האם הקנס הוא עצם איסור המלאכה, או שאם עשה את המלאכה – מאבדים אותה ממנו. השו"ע (או"ח תקלח, ו) פסק כהבנה השנייה.

231 ראה סיכום השיטות בביאור הלכה (תקל, א).

232 עוד נראה להוכיח זאת מעיקר הסוגיא עפ"י הבנת הטור וחלק מהראשונים, שמהות הקנס היא עצם איסור המלאכה. אם כן מפורש במשנה, שמלבד איסור המלאכה, יש איסור עצמי לכוון מלאכתו במועד, ומפורש כהבנה השנייה (ואף שהשו"ע פירש את הקנס שמאבדים את מלאכתו אם עשה במועד, מפורש בדבריו שגם עצם איסור המלאכה אחר שקבע למועד הוא קנס). עוד מצאתי מפורש בפירוש מגן אבות למהריט"ץ על אבות דרבי נתן שכתב, שמכווין מלאכתו במועד, הוא בכלל מבזה את המועדות. ונראה שאין זו הגדרה באיסור המלאכה, אלא הגדרה עקרונית, שאין לקבוע מלאכה במועד משום כבודו. נראה שעיקרון זה רמז היטב בלשונו של הרמב"ם (ז, א) בהסבר יסוד איסור המלאכה בחול המועד: "חולו של מועד - אף על פי שלא נאמר בו שבתון, הואיל ונקרא מקרא קדש, והרי הוא זמן חגיגה במקדש, אסור בעשיית מלאכה, כדי שלא יהיה כשאר ימי החול שאין בהן קדושה כלל... ולא כל מלאכת עבודה אסורה בו כיום טוב, שסוף הענין בדברים שנאסרו בו כדי שלא יהיה כיום חול לכל דבר, לפיכך יש מלאכות אסורות בו ויש מלאכות מותרות בו".

ג. היתרים לכוון מלאכתו במועד לכתחילה

אוכל נפש

על אף האיסור לכוון מלאכתו במועד, מלאכות הקשורות באוכל נפש הותר לכוון למועד, וכפי שכתב השולחן ערוך (או"ח תקלג, א) :

מותר לטחון קמח לצורך המועד **אפילו כיוון מלאכתו במועד**, ולקוץ עצים מהמחובר... לצורך המועד, ושלא לצורך המועד - אסור.

הטעים דין זה הלבוש (שם) :

כל דבר שהוא לצורך אוכל - לא אסרו חכמים לעשותו במועד, ואפילו כיוון מלאכתו במועד, שהיה יכול לעשותו קודם המועד וכיוון לעשותו במועד - לא אסרוה, כדי שלא יבואו למעט בשמחת יום טוב.

מלשון השו"ע משמע לכאורה שרק בדיעבד אם כיוון מלאכתו במועד - לא קנסוהו, אבל לכתחילה אסור לכוון אפילו מלאכת אוכל נפש למועד. אולם מדברי כמה אחרונים עולה בבירור שמותר לכתחילה לכוון מלאכתו במועד לצורך מלאכת אוכל נפש, כפי שכתב החיי אדם (קו, ב) :

כל מלאכות שהן לצורך אכילה במועד, אף על פי שאסורות ביום טוב, כגון הקצירה והטחינה והצידה - מותרות בחול המועד. ולא עוד אלא שמותר לכתחילה להמתין ולכוין לעשותן במועד.²³³

נראה לבאר, שמכיוון שהאיסור לכוון מלאכתו במועד נובע מהצורך לקבוע את צביונו של המועד, לכן אין חסרון בתכנון מלאכת אוכל נפש שעיקרה שמחת המועד, כפי שכתב הלבוש, שכן בדרך זו נשמר צביון המועד. לאור זאת נראה לחדש שמותר לכוון מלאכתו במועד גם לשאר מלאכות שיש בהם צורך המועד. ואף שהסתפק בזה הפרי מגדים הני"ל²³⁴, נראה שלדעת רוב האחרונים יש להקל בדבר.

אף על פי כן, מדברי המשנה ברורה (תקא, ח) עולה, שאפילו מלאכות שנועדו לצורך אוכל נפש - יש להשתדל לעשותן קודם לכן :

והמדקדקים נוהגים ליזהר אף בחוה"מ, שמתקנים כל העצים הקטנים הצריכים לבישול דגים קודם יום טוב שהרי יכול לבערו בלא ביקוע, ואף לבקע בחוה"מ עצים גדולות שא"א לבשל בהם כמות שהן, כיוון שאפשר להכין קודם יום טוב יש להכין קודם יום טוב, אם לא שלא היה לו מקודם. אכן במקום שדמי עצים יקרים והוי הפסד ודבר

233 ודייק זאת מלשונו של המגן אברהם שם (ס"ק א) וכן מוכח מדברי הגר"א (שם) והאריך בדבריו בספר חול המועד כהלכתו (ז, הערה יא) והביא גם אחרונים שהחמירו בדין זה.

234 אולם נראה שכתב כן על פי דרכו שהבין את האיסור לכוון מלאכתו במועד כסייג בהיתרי המלאכה ומשום ההכרח, ולכן לא התיר לכוון מלאכתו במועד לכתחילה אפילו לצורך אוכל נפש. אולם לדעת החיי אדם והגר"א, וכפי המשמעות הפשוטה של דברי המג"א - מסתבר שיש להתיר גם בזה, שכן נשמר בכך צביונו של המועד.

האבוד אם יבערם כמות שהן מצווה לחתוך אותם לחתיכות דקות.

וכתב הרב נבנצל בהערותיו למשנה ברורה:

לכתחילה ראוי להכין כל דבר לפני חול המועד.

וכן כתב השמירת שבת כהלכתה (סו, יז):

כל מכשירי אוכל נפש שאפשר לו לאדם להכין קודם החג – יכין, ואל ישאיר מלאכתם לימי חול המועד, וכן דבר שאפשר להשתמש בו כמות שהוא מבלי לעשות בו מלאכה נכון להימנע מלעשות בו מלאכה נוספת בחול המועד.

מבואר, שעל אף שמותר לכוון מלאכתו במועד ביחס לאוכל נפש ולצרכי הגוף, יש להשתדל להכין את כל הדברים מראש ולא לעשותם בחג, אם לא שמדובר בדברים שאין טרחה כל כך בעשייתם במועד²³⁵.

צרכי רבים

היתר נוסף לכוון מלאכתו במועד, שנוגע מאוד למציאות בצה"ל, מצינו לגבי צרכי רבים.

כך נאמר במשנה (מועד קטן ב, א):

ומתקנין את קלקולי המים שברשות הרבים, וחוטטין אותן, ומתקנין את הדרכים ואת רחובות ואת מקוות המים, ועושין כל צורכי הרבים, ומציינין את הקברות, ויוצאין אף על הכלאים.

אולם, לעומת ההיתר המרווח לכוון מלאכת אוכל נפש במועד, לגבי צרכי רבים שהותר לכוונם למועד מבואר בירושלמי (מועד קטן א, ב) שההיתר נובע מאילוף:

דבר שאינו לצורך המועד - אסור בשל יחיד, אבל בשל רבים - אפילו דבר שאינו לצורך המועד מותר. כהדא דבני דסכותא, איתפתתא במועדא [המרחץ של העיר דסכותא נשבר], ושרא לון רבי אבהו מעבדינה במועדא בטריח וכיוני. לא סברון מימר: ובלבד שלא יכוין את מלאכתו במועד, אמרין: אין [אם] לא מתעבדא כדון, לא מתעבדא עוד".

כלומר היתר עשיית מלאכה לצורך רבים נובע מהצורך לרכז את הציבור לעשיית המלאכה, דבר שקשה לבצע בזמן אחר, כיוון שכל אחד טרוד בעסקיו, ואם לא יעשה בזמן שאנשים פנויים – לא יעשה לעולם.

לאור טעם זה, חידש המגן אברהם (או"ח תקמ"ד, ז) שבמקום בו יש מנהיג שיכול לתכנן את ביצוע הפעולה קודם המועד, אין היתר לעשות את המלאכה בחוה"מ, אף שמדובר בצרכי רבים:

לפי שצרכי רבים אין נגמרים אלא בשעה שהם בטלים ומתחברים כלם, ואם לא יעשו עכשיו לא יעשו לעולם. משמע, דאם יש מנהיג שהרשות בידו לעשות לבדו, אסור לעשותו במועד.

מאידך, יש להעיר שמדברי המהרי"ל (מנהגים, חול המועד) נראה שההיתר לכוון מלאכתו במועד

לצורך רבים הוא לכתחילה :

אמר מהר"ש : אסרו חכמים מלאכה בחולו של מועד כדי שיהא הכל פנוים לבא לשמוע דרשות שדורשין ברגל בהלכות השנה. והיינו לדידהו שהיו רגילין בדרשות, אכן לדידן נמי אם אין רגילין לדרוש מ"מ יש לסדר צרכי צבור וקיומם בחול המועד, הן האנשים, להעמיד גבאים ולמנות פרנסים וכה"ג, גם לברור המתעסקים בגמילות חסדים וביקור חולים וכה"ג, וכן הנשים, יתעסקו במה שיש להן צורך.

נראה מדבריו, שכפי שרצונם של חז"ל שנמנע מעשיית מלאכה במועד בשביל להיות פנויים לעסוק בתורה, כך זמן זה מתאים גם לעיסוק בצרכי ציבור. אולם ייתכן שכוונתו לצרכי מצווה הקשורים בציבור, שבהחלט מתאימים באופיים לימי המועד, ולא לצרכים הגשמיים של הציבור, כגון תיקון המרחץ, שדחייתם לחול המועד נובעת מאילוץ.

אם כן, עלה בידנו שיש להבחין בין שני סוגי פעולות שמתבצעות בחול המועד, על פי תכנון קבוע מראש : פעולות שמחמת האילוץ נדחות לחול המועד, ופעולות שמתאים לבצען בחול המועד. שומה עלינו אם כן לברר מהם סוגי המלאכות שמותר לבצען בצה"ל בחול המועד, ומה מתאים לקבוע לזמן זה.

ד. היתרי מלאכה בחול המועד בצה"ל

בצה"ל לוח הזמנים קבוע מראש, בהתאם לגרף שקובעים גופי התכנון. לאור זאת לכאורה אין היתר לקבוע מלאכות לימי המועד, ואף אחר שנקבעו לזמן זה, לכאורה יהיה אסור לבצען, כפי שקנסו את מי שכיוון מלאכתו במועד. להלן ננסה לברר כיצד יש להתייחס מבחינה הלכתית למציאות זו, ומהם אופני ההיתר לביצוע מלאכות בחול המועד בצה"ל.

צרכי רבים

כפי שהובא לעיל, דעת המגן אברהם שאין להתיר תכנון מלאכה לחול המועד לצורך רבים כאשר יש מנהיג שיכול לקבוע את המלאכה לזמן אחר. אם כן לכאורה במערכת בה יש פיקוד מסודר, לכאורה אין טעם להתיר מלאכה בחול המועד אף שנעשית לצורך הרבים, שכן היה אפשר להיערך לכך מבעוד מועד.

אולם נראה שבמציאות לא ברור שאפשר להגדיר את המציאות בצה"ל ככזו שהמלאכה יכולה להיות מתוכננת לזמנים אחרים, וזאת משני נימוקים מרכזיים :

א. המערכת תלויה בגורמים רבים, ואין בכוחו של המפקד לשלוט בכך שליטה מלאה. בדומה לכך כתב הרב אבינר (תחומין ג, עמ' 90) :

ונראה שזה דווקא אם הדברים נעשים. אבל אם המציאות מוכיחה שדברים מסוימים לא נעשים על ידי הממונים מסיבות שונות, הרי לאותם דברים הוי כמי שאין ממונה ומותר לעשותם במועד.

ב. לוח הזמנים הצפוף, אינו מאפשר חלון זמן של חוסר עשייה במשך ימי המועד, ואם כן אין לדון מציאות שכזו ככיוון מלאכתו במועד. יסוד זה עולה מדברי הראשונים כשניסחו מהו

”מכוון מלאכתו במועד”, וז”ל הרמב”ם (יום טוב ז, ד) :

ואסור לאדם שיתכוין ויאחר מלאכות אלו וכיוצא בהן ויניחם כדי לעשותן במועד מפני שהוא פנוי.

מבואר בדברי הרמב”ם, שכיוון מלאכתו במועד הוא כשיכול לעשות את המלאכה בזמן אחר, ודוחה אותה למועד מפני שבאותו זמן הוא פנוי.

נוסח חריף יותר עולה מדברי כמה ראשונים, וז”ל הריב”ב (מו”ק ו, א בדפי הרי”ף) :

לא יכוון להיות מלאכתו במועד דבר האבד כדי שיוכל לעשותה.

עולה אם כן שדברים שנדחים מחמת חוסר הפנאי בכל השנה, אינם נכללים בגדר מכוון מלאכתו במועד.

מלבד זאת, דעת ערוך השולחן (תקמד, ו)²³⁶ שגם במקום שיש מנהיג מותר לכוון מלאכת רבים למועד :

ותמיהני, דאטו בזמן הבית ובזמן הש”ס לא היו ממונים על כל דבר ודבר והיתה רשות בידם לעשות כפי ראות עיניהם... ועם כל זה הותרו מפני צרכי רבים, אלא וודאי דגם להממונה ויכול לעשות על דעת עצמו יש כמה מניעות בצרכי רבים, ואיך סתמו חז”ל לומר דצרכי רבים מותרים והוה להו לומר כשיש ממונה אסור. ובוודאי בזמן הקדמון היו ממונים על כל הדברים וכ”ש עתה שאין ביד כל ממונה להעמיד על דברי עצמו, דבזה יתרבה מחלוקת כידוע, ולכן מותר בכל ענין.

לאור כל הנ”ל, היתר צרכי רבים מרווח מאוד במציאות הצבאית. אומנם משום הגדרה זו אין להתיר אלא ביצוע מעשי הדיוט, אלא אם כן מדובר בדברים שנצרכים לצורך המועד עצמו (שו”ע תקמ”ד, א; משנה ברורה שם, ס”ק א; שמירת שבת כהלכתה סח, ד). אין כאן המקום לדון ולהגדיר אלו מצרכי הצבא נכללים בגדר צרכי רבים, שכן בירור זה קונה מקום לעצמו²³⁷, אולם ברור הדבר שבכלל זה נכנסים צרכים שנוגעים לליבת הפעילות הצבאית או שנעשים לתועלת כלל החיילים.

ניצול ימי העבודה במועד – משום דבר האבד

יסוד נוסף להתיר ביצוע מלאכות שונות בחול המועד בצה”ל, אף במעשה אומן, הוא משום דבר האבד. בהקשר זה יש לדון בשני היבטים: [א] הפסדים כלכליים כתוצאה מהימנעות מעבודה בחול המועד. [ב] אובדן זמן העבודה בחול המועד, דבר שיגרום לעיכובים בהמשך לוח הזמנים.

כתב השערי תשובה (תקלז, א) :

וכתב ברכי יוסף בשם מהר”מ פרבינצאל בתשובה כתב יד, שאין להדפיס ספרים בחול המועד, אף שיש לו פועלים ששכרם קבוע, בין אם יהיה פעולה בין אם לא יהיה לו, לא

236 ועיין חזון עובדיה יום טוב, עמ’ קעה שכתב שיש מקום לסמוך על דבריו למעשה.

237 הארכנו בזה בחוברת הלימוד למשתלמים בעניין חול המועד, בפרק ‘צרכי רבים’.

מקרי דבר האבד בשביל שמאבד שכר הפועלים, מאחר **שמלאכת הדפוס עצמה אינה דבר האבד**.

מבואר בדבריו, שהפסד שאינו נוגע לעיקר המלאכה - אינו מתיר עשיית מלאכה, ואם כן לדבריו אין להתיר עשיית מלאכה משום הנימוקים שהתבארו לעיל.

אולם ערוך השולחן (יו"ד שפ, ו) כתב:

ולכן נלע"ד, דבעל מלאכה המחזיק פועלים ומשלם להם, יכולים לעשות מלאכתו בביתו אפילו מיום הראשון. שהרי **אין לך דבר האבד יותר מזה**, שמשלם להם מכיסו בעד כל יום או שמספיק להם מזונות מכיסו וזהו הפסד גמור. ולא דמי לעבדים ושפחות שאינו משלם להם מכיסו ומה שאוכלים מרויחים גם בלא מלאכה. ולכן הפועלים יכולים לעשות אפילו הוא עשיר וכן נראה להורות.

וכן עולה גם מדברי המשנה ברורה (שער הציון תקלו, מט):

אם הוצאה אחת הוא לקצור כל השדה או מקצתה, מסתפק הפרי מגדים אולי הוא בכלל דבר האבד.

לאור מקורות אלו הורה להלכה השמירת שבת כהלכתה (סז, יב):

בעל מפעל המעסיק עובדים קבועים המקבלים את משכורתם מדי חודש בחדשו, והוא יאלץ לשלם להם את מלוא משכורתם גם אם יאלץ לסגור את מפעלו בחול המועד, משום שאי אפשר לזקוף את ימי החג על חשבון חופשתם השנתית (כי אין הם מסכימים לכך, או כי אי אפשר לסגור את המפעל בזמן אחר, כמו בסופרמרקט וכדומה) אין לך דבר האבד גדול מזה ומותר להעסיק את העובדים במלאכתם. ועם כל זה טוב לשאול שאלת חכם כי יש מי שאוסר לעשות כן.

וכן הדין אם צריך פועלים בשביל דבר האבד או בשביל דבר שמותר במועד, אבל די לצורך זה שיעבדו חצי יום, אלא שמכל מקום יצטרך לשלם להם שכר יום שלם, כי גם אז מותר לו לתת להם **עבודה ליום שלם**, אפילו אין בעבודתו הנוספת משום מניעת הפסד או שאין עושין בה דבר לצורך המועד.

אם כן יש להסיק לגבי צה"ל שאינו יכול להפסיק את פעילותו בימי חול המועד, שמותר לו להעסיק את העובדים שבו גם במלאכות שאינן נדרשות לאותו הזמן, משום שתשלום שכר העובדים בלי תפוקה מלאה מעבודתם מהווה הפסד.

נימוק זה שייך לגבי אנשי הקבע שנדרשים להתייבב לתפקידם החיוני בכל מקרה, שמותר לצבא לדרוש מהם תפוקה יומית מלאה אפילו במלאכות שאינם חיוניות. שהרי אם לא יעבדו הרי שהצבא יפסיד בכך שהוא משלם את שכרם לחינם²³⁸. ומסתבר שהוא הדין לגבי אנשי קבע הבאים מרצונם לעבודה בחול המועד, ולא מעשי לכפות עליהם יציאה לחופשה דווקא בימים

238 בהערה בשש"כ (שם, הערה ט) הביא בשם הגרש"ז אורבך שהעיר שימי חול המועד אינם באים בהפתעה, ויש לתכנן את הפסד העבודה בהם בתחשיב השנתי, ואם בסופו של דבר הוא נמצא במאזן של רווח ולא של הפסד – אינו נכלל בגדר דבר האבד. אולם הרב נבצל הסביר שחשבון זה אינו שייך ביחס לצבא, שאין לו רווחים.

אלו, שמותר לדרוש מהם תפוקה מלאה על עבודת יומם. אולם כשהדבר אפשרי ודאי שיש להוציא לחופשה²³⁹ את מי שעבודתו אינה חיונית או דחופה.

עלה בידנו שיש מקום להתיר עשיית מלאכה בצה"ל במעשה הדיוט ואף במעשה אומן, בכל מקום שהדבר נגרר כתוצאה מלחץ העבודה הרגיל, שאינו משאיר חלונות זמן פנויים. עם זאת, יש לברר היטב שאכן אין אפשרות לעשות מאמץ גדול יותר על מנת לאפשר את ביצוע הפעולות לפני המועד, בלי להזדקק להפסדים כלכליים לא שגרתיים כגון גיוס מילואים. עם זאת, הורה הרב נבנצל **שיש להשתדל להימנע** מפעולות שאין צורך לעשותן במועד, וכן שראוי למעביד בצבא לתכנן במידת האפשר את חופשות עובדיו בחול המועד.

ה. היבטים חינוכיים שלא להתיר מלאכה בחול המועד בצה"ל

המסקנה שעולה להתיר מלאכה בהקשרים רבים במציאות הצבאית, גוררת אחריה איבוד כמעט מוחלט של צביונו של המועד, דבר שללא ספק רחוק מכוונת חז"ל. בעניין זה כתבו הפוסקים כמה דגשים חינוכיים, שיש לשקול אותם בתנאים הקיימים בצה"ל.

כתב ערוך השולחן (תקמד, ז):

ויש מי שכתב דבזמן הזה מותר לבנות בהכ"נ דהוי דבר האבד, דחיישינן שמא ימנעו מלבנותו. ויש מי שכתב דלתקן הספסלים בבהכ"נ מותר בחול המועד מפני המחלוקת. ויש מי שכתב דמרחץ מקרי צורך הגוף ומותר בבנין מעשה הדיוט. ובאמת יש להתרחק מזה ומימינו לא שמענו לתקן איזה תקונים בבהכ"נ ובבהמ"ד וכן במרחץ, וזה תלוי לפי ראות עיני המורים לפי מצב העיר, ובכלל צריכים לברוח מפני היתירים כאלו, שיש בהם זלזול מועד.

מבואר שגם דברים שהותרו משום צרכי רבים, יש להימנע מעשייתן במועד משום שהדבר יגרור אחריו זלזול בצביונו של המועד.

בסגנון דומה כתב המנחת יצחק (ו, נב) ביחס לקבלת חומרי בניה בחול המועד לצורך בניית בית חולים בחול המועד:

ומ"מ כיון שהדבר נעשה בפרהסיא, והרבה חשו הפוסקים בדבר הנעשה בפרהסיא, אף שמצד הדין היה אפשר להתיר, משום זלזול המועד, וכדי שלא יבואו להקל ביותר, והכל תלוי בראות עיני המורים בזה, עיין ערוך השולחן, ע"כ צריכים עוד להתיישב בזה להלכה למעשה.

רואים בדבריו שאף לשם מטרה כללית וחשובה, שיש חשיבות גדולה לזרז את התקדמותה, בכל זאת, יש להימנע מעשיית מלאכה בפרהסיא לשם כך בחול המועד, משום זלזול בכבוד המועד.

בדברים אלו יש לשים לב לעיקרון נוסף, שכתב הרב שטרנבוך (מועדים וזמנים ד, שא):

239 בהקשר לזה יש לעורר דיון נוסף על חובתו של העובד לצאת לחופשה בחול המועד, כאשר המחיר לכך הוא הפסד חופשת הקיץ שלו, ולמעשה נחלקו בדבר פוסקי דורנו, והארכנו בזה בחוברת הלימוד למשתלמים על חול המועד, בפרק העוסק בחובת תכנון החופשות לחול המועד.

והנה כל זה ביארנו מעיקר הדין שרי לפתוח הבית חרושת אם בלאו הכי יפסיד שלא כדין בשביתה גופא כסף, וכמו שהתבאר. אבל בזמנו החנויות פתוחות ופועלים יהודים עובדים ר"ל, ושמירת חול המועד צריכה חיזוק טפי, ואם בכוחו לסגור ולהתפשר עם הפועלים, אף שיפסיד כסף מצווה רבה קעביד שמקדש שם שמים, וראוי לו אם באפשריותו לסגור ולהתפשר אף שמפסיד אם הוא אמיד. וכן סיפר לי גיסי, שלאחר שהורה החזון איש דשרי לעבוד במועד, נתיישב וקרא לבעלי בית חרושת שכדאי להתפשר ולא לעבוד במועד ולקדש בכך שם שמים (בפרט בארץ הקודש, שבית חרושת העובד במועד אוושא מילתא וגורם רפיון טפי בשמירת המועדים).

שיקולים אלו משמעותיים ביותר במערכת גדולה ומייצגת כזה"ל, שכן אם חלילה יימחק כליל צביונו של חול המועד מזה"ל בגיבוי והסכמה של הרבנות הצבאית, הדבר עלול לגרור אחריו זילותא כללית במעמדו הרופף גם כן של חול המועד ברשות הרבים הציבורית במדינה. בייחוד ביחס לחיילים ששנות שירותם הצבאי הן השנים שמעצבות את אישיותם ואת הבית שהם עתידים לבנות מבחינה תורנית. עם זאת, מאידך גיסא יש לבחון את צרכי המערכת המרובים והחשובים הקיימים בזה"ל, שאין ספק שרבים מהם עומדים בגדרי היתרי המלאכה בחול המועד, הרבה יותר מצרכיו של אדם פרטי, ועוד שאין לדרוש מציבור לנהוג במידת חסידות גם אם נדרוש זאת מהיחיד.

1. מסקנות ודגשים מעשיים

לאור כל הנ"ל עולה שמעיקר הדין צה"ל יכול להתנהל כמעט כרגיל ולסמוך על היתרים רבים בחול המועד, אך יחד עם זאת יש מקום גדול וחשיבות עליונה לדון על הפעילויות המועדפות, שישמרו על צביון המועד. על פי העקרון שעלה בידנו, יש להעדיף פעילויות שיבליטו את שמחת המועד, שכפי שראינו פעילויות אלו מותר לכוונם למועד לכתחילה. לכן יש לתת את הדעת בראש ובראשונה על כך שימי המועד יישאו צביון ייחודי משאר ימי החול, ולשם כך כתבנו מספר דגשים מעשיים:

א. יש לצמצם באופן ניכר את הפעילות על ידי הדממות ביחידות שהדבר מתאפשר, וכן יש לעודד את אנשי הקבע לצאת לחופשה במידה ותפקידם אינו חיוני דווקא לזמן זה.

ב. יש להשתדל לקבוע פעילויות שיעסקו בתוכנו של המועד ביחידות שמתאים לעשות זאת, וביחידות שהדבר אינו שייך, יש להעדיף פעילויות חברתיות וכן פעילויות חינוך, תרבות או ספורט שיש בהם משום שמחת המועד²⁴⁰. כמו כן אפשר ומתאים לקבוע טקסים לחול המועד²⁴¹, אך יש להימנע ככל האפשר מקביעת אירועי זיכרון, ימי משפחות שכולות וכדומה, שאינם מתאימים באופיים לשמחת המועד.

ג. כהמשך לכך, יש להשתדל למצוא דרך ליצור שינוי לטובה באוכל המוגש לחיילים בחול המועד. אם הדבר אפשרי – יש לדאוג לכך ברמת חדר האוכל, ואם הדבר אינו אפשרי – יש

240 כפי שכתב הבית יוסף (תקלו) ביחס לטיול, שיש בו משום צורך המועד.

241 ויש להשתדל לעשות את העבודות המקדימות לכך קודם המועד, אם הדבר אפשרי בלוח הזמנים של היחידה.

למפקד להשתדל לדאוג לכך בדרכים אחרות.

ד. מלאכות שנגזרות כתוצאה מקביעת הימים כימי חופשה, אינן בגדר מכוון מלאכתו במועד²⁴², ומותר לעשותן בהתאם לגדרי הלכות חול המועד. לדוגמא אם כתוצאה מהפחתת הפעילות במועד, נוצרה אפשרות לבצע טיפולים בכלי הרק"ם, מותר לעשות זאת במועד.

ה. מלבד פעילויות אלו, יש להעדיף אימונים שגרתיים (בהתאם לאפשרות, שכן רבים משטחי האימון 'מיובשים' בחול המועד) שיש בהם תועלת ביטחונית, על פני פעילויות שעיקרן משמעתיות, כדוגמת מסדרים וכדומה, וכן כדוגמת שיפור פני המחנה במובן הרחב. זאת משלשה נימוקים:

א. מבחינת היתרי המלאכה במועד – הרבה יותר פשוט להתיר פעילות שנוגעת במישרין לצרכי הביטחון.

ב. מבחינת צביון המועד – אף ששמחת המועד אינה נשמרת כראוי בשתי האפשרויות הנ"ל, נראה שעיסוק שוחק בדברים שעיקרם משמעת הוא היפך שמחת המועד, ואילו עיסוק באימונים מורגש שהוא אילוץ ביטחוני.

ג. מבחינה חינוכית – עיסוק בדברים שאינם חלק מצרכי הביטחון גורר זלזול גמור במועד, ועלול להשליך על תפיסתם את ימי המועד כימי חול לכל דבר ועניין. זאת מלבד תחושת התסכול העמוקה שמלווה חייל דתי או מסורתי, שנמצא בעל כורחו בבסיס צבאי מנותק מכל משפחתו בימים בהם מורגשת החגיגות והשמחה בביתו, כאשר הוא חש ששהותו בבסיס אינה נובעת מהצרכים העיקריים של המערכת, ואינה מוצדקת דיה.